

text+foto: Zoran Lešić

Ona i On

*U muzeju/zatvoru Toul Slengu
dvije su me se fotografije posebno dojmile*

ONA Kim Srun sa
djetetom snimljeno u
zatvoru S21

ON Comrade Duch (Kang Kek Iew)

Comrade Duch prepoznaje i pokazuje sebe na muzejskoj fotografiji iz perioda dok je on bio direktor zatvora. Snimljeno 27. februara 2008. na sudskom suočenju u Phnom Penhu

Ona. Majka sa čedom u krilu. Bubi frizura ala Crveni Kmeri. Bluza crna, obična. Krupne tamne oči natečene od plakanja, graške znoja na blijedoj koži. Crna ploča sa kmerskim natpisom i brojem. Datum: 14. 5. 1978. Ime joj je Chan Kim Srun. Žena je Seata Chhea Tuma, zamjenika ministra spoljnih poslova u vladi Brata broj jedan – Pola Pota. Beznadežna, prepuštena sudbini. Gleda vas pravo u oči.

On. Na licu grimasa za koju bi trebalo pretpostaviti da je osmijeh. Praznih očiju, sjedi ispred mikrofona i obraća se svojoj Crvenoj braći. Teško mi je odrediti da li objašnjava kamaradima ljepotu i veličinu revolucije ili ih obučava kako izvući priznanje iz zatvorenika prije pogubljenja. Na fotografiji je Comrade Duch (Kang Kek Iew), komandant zatvora Toul Sleng. Gleda negdje gore, iznad glava.

Iako u Kambodži nije bilo dominantne etničke grupe niti nacionalizmom opsjednute većine, od 1975. do 1979. godine, za vrijeme vladavine Crvenih Kmera, u 45 mjeseci povratka na „nultu“ godinu, **dva miliona** muškaraca, žena i djece umrlo je od gladi, prisilnog rada, bolesti ili je brutalno ubijeno. Na početku uime političke ideologije, a kasnije zbog krvožedne i izopačene paranoje. Znati francuski jezik ili nositi naočare bio je smrtni grijeh i dovoljan razlog da se završi u S-21, osuđen na nemilost, jer milosti nije bilo, strahom i mržnjom otrovanih desetogodišnjih stražara. Braća su ubijala sestre. Djeca roditelje. Kmeri su ubijali Kmere!

Toul Sleng (ili skraćeno S-21) 1980. godine pretvoren je u muzej i otvoren za javnost. Na hiljade registarskih fotografija zatvorenika izloženo je u istim onim prostorijama u kojima su žrtve mučene. Niko nije mogao biti pogubljen dok ne bi „priznao krivicu“. Poslije perverzne i nezamislive torture kojoj su zatvorenici bili podvrgnuti, svi su na kraju „priznali“ – *istinu, samo istinu, i mnogo više od istine!*

Za sve to vrijeme jedan je čovjek bio zadužen za „slikanje“ u S-21. Nhem Ein se pridružio revoluciji 1970, u desetoj godini života. Pol Pot ga je poslao u Kinu da usavrši fotografski zanat, te je postavljen za fotografa u S-21. „Ja sam samo fotograf i ne znam ništa“, rekao bi novopristiglim zatvorenicima dok bi im skidao povez sa očiju i namještao ih u poziciju za slikanje. A znao je, znao je ono što oni nisu – *da će svako ko stane pred njegov objektiv biti pogubljen.*

Zatvorske ćelije (Detalj iz muzeja)

Upravo te njegove registarske fotografije zatvorenika iz Toul Slenga postale su najsnažniji simbol kambodžanskog holokausta. Dokaz ludila jedne ideologije i golgote njenih nevinih žrtava.

Kada je 1997. godine selekcija tih fotografija izložena u MOMA muzeju, ozbiljno sam se zapitao: Kakvog to ima smisla? U sterilnosti galerije za gledaoca je u prvi plan postavljena fotografska studija portreta, a u drugi gurnuto brutalno svjedočanstvo masovnog zločina. I tako, 20 godina nakon njihovog nastanka neko je od 6000 sačuvanih negativa odabrao 100 „najuspješnijih“ i postavio ih u galeriji da budu gledane kao „portret jednog vremena“. Neko je sebi dozvolio slobodu da odredi ko će da preživi zaborav a ko ne.

Kopija originalnog negativa Kim Srun iz "Muzeja polja smrti Kambodža" (The Killing Fields Museum of Cambodia) koji je snimio Nhem Ein

I sada u mom studiju stoji uramljena reprodukcija fotografije Chan Kim Srun. Fotografije Duch, koje sam snimio 26. i 27. februara 2008. na sudskom suočenju u Phnom Penhu, na „sigurnom“ su, u sefu. Rijetko bacim pogled na njih, a i kad to učinim vidim samo onaj isti glupavi osmijeh kao na i onoj slici od prije 30 godina. Nema žaljenja, emocija – ničega! Samo pogled u prazno. *Sa obje strane!*

A Srun – kad god je pogledam, nazirem svoju nejasnu refleksiju u staklu koja se miješa sa hiljadama refleksija njenih nestalih sapatnika i kao da mi njena prelijepa usta tiho, pretiho, šapuću na hibru, armenskom, romskom, jeziku Tutsija, kmerskom... na bosanskom... ZASTO? ZASTO? ZASTO? ■

Comrade Duch (Kang Kek Iew), snimljeno 2008.